TÀRBENA
FESTES PATRONALS

Del 3 al 12 d'Agost del 2012

Com un balze. Expressions comparatives del parlar de Tàrbena

Joan-Lluís Monjo i Mascaró

En el parlar de cada dia, encara que no en som conscients, fem servir moltes de construccions que podríem considerar "poètiques". No vol dir que quan parlem fem versos, sinó senzillament que en ocasions quan parlem destaca més la manera de dir les coses que el contingut pròpiament dit. Es diu que en aquell moment fem servir la "funció poètica" del llenguatge, perquè la nostra finalitat no és només comunicar una informació, sinó que el missatge que fem servir per a comunicar-nos siga més elaborat de l'habitual. D'aquesta manera en reforcem el sentit, som més expressius, guanyem en efectivitat comunicativa. Es tracta també d'un joc lingüístic, un recurs que posa de manifest la nostra capacitat creativa, la nostra imaginació, i al mateix temps ens aguditza la capacitat de comprensió.

Així, per exemple, podem dir que una persona "és molt viva". Però si diem que "és una espurna", li atribuïm les qualitats que aquest element té: és ràpida, enèrgica, imprevisible, i llavors el significat guanya en matisos. En aquest cas hem fet servir el recurs poètic de la metàfora, o siga, el procés de fer equivalents dos coses que en la realitat no són idèntiques, tot i que tenen alguna similitud. Per tant, no s'han d'entendre al peu de la lletra, ja que les paraules tenen aquí un significat especial. Per altra banda, en aquesta expressió es conserva una paraula atípica (de fet ja no és d'ús comú, ara diem el castellanisme "xispa"). És cert també que si algun interlocutor amb qui parlàrem desconeixera aquesta expressió, la nostra intenció de ser més eloqüents tindria l'efecte contrari. És clar que els parlants cada volta que parlen no inventem aquestes construccions, si fóra així hi hauria moltes interferències comunicatives. Normalment les expressions lingüístiques especials són compartides per cada comunitat de parla. En un temps donat degueren ser creades per algun parlant enginyós i després es fixaren d'aqueixa determinada manera i s'escamparen, o obeïxen a una experiència compartida.

Però els recursos poètics que construïm poden ser diversos. Hi ha hipèrboles o exageracions (com ara, "Estar més roig que una tomaca", "Ser com una puça"); personificacions (com ara, "Ser més gos que un portal" o "Ser més roín que ses veces", on identifiquem la consideració de malesa d'aquesta planta amb la roïnor de les persones); o la sinestèsia, on s'igualen qualitats que provenen de camps sensorials diferents (com ara, "Més agre que un ferro", on equiparem el sentit del gust i del tacte). En aquest escrit ens centrarem en les comparacions: les expressions que associen realitats diverses amb l'estructura "A [VERB] com B". Hem tractat només de fer una exposició de les formes que teníem espigolades de sentir-les en la conversació de cada dia, no han seguit un criteri de recerca (sentides sobretot a la Clementina Soliveres, la Maria-Lluïsa Mascaró, la Sabel Ripoll, l'Eugènia Mascaró, entre molts d'altres, perquè són patrimoni comú). En falten moltíssimes, és clar. En aquest sentit, tan sols es pretenia fer ací una mostra del patrimoni fraseològic dels tarbeners en el gènere de les comparacions fraseològiques. Estem oberts a les aportacions i les observacions.

Generalment es comparen les qualitats d'una persona o cosa amb les atribuïdes a una altra (apartats 1 i 2). En realitat entre l'apartat 1 i el 2 no

n'hi ha una barrera clara, de fet les de l'apartat 2 podrien formular-se com les de l'apartat 1. En ambdós casos les estructures estan construïdes amb verbs copulatius (ser, estar). Així, tant es pot dir "Està més flac que un canyís", com "Està com un canyís" (en el segon cas el valor és més intensiu, ja que es pondera més encara la qualitat). No sempre es fa menció de l'adjectiu que es ressalta, de fet a voltes és implícit; d'aquesta manera, per exemple, es pot dir "Està dolç com s'arrop", "Està més dolç que s'arrop", o simplement, "Està com s'arrop". Així mateix s'arrepleguen algunes expressions que definixen maneres particulars de dur a terme determinades accions. És clar, aquestes funcionen amb verbs no copulatius (apartat 3).

De veritat hi ha construccions de certa bellesa; com ara, "Està com un tabac de roses", una imatge de gran refinament, que ens enxissa per l'exuberància dels sentits. Però molt sovint el que es pretén és precisament l'efecte contrari: sorprendre'ns amb una referència a elements vulgars, fins i tot escatològics (com ara, "Estar com un porc que pixa", "Ser com un cul de gos", "Ser més vell que es cagar aponnat"). De fet, una de les característiques d'aquestes expressions és la seua naturalesa de joc, cosa que permet la complicitat que puga haver entre els interlocutors en una conversa distesa. Moltes voltes al capdavall hi ha una intencionalitat sarcàstica en el que es diu, ja que les expressions tenen un puntet d'ironia, de befa, i s'adrecen com a cantalets a alguna de les coses de què es parla. No cal dir que ben sovint es retrauen defectes (bestiesa, brutor, eixutesa, grassor, negror, rigidesa, vellesa), o si són qualitats, com que es pinten de manera irònica, poden pareixen defectes. Aquestos desficacis mostren la vessant humorística de la llengua. ¿Com s'explica, si no, la proposta enjogassada d'aquestes comparances: "Més vago que sa jaqueta d'un guàrdia" o "Més condemnat que sa pota d'un burro"? Com tot, hi ha parlants que s'esplaien més en l'ús d'aquestos recursos; se'n diu que tenen molta "retòlica", o siga, que fan més ús de les tècniques retòriques (la retòrica és l'art de l'expressió oral o escrita).

Lingüísticament, es tracta d'expressions particulars, que presenten alguns comportaments especials. En algun cas s'observa la rima, remarcant-ne més encara el valor literari ("Com Maria Fava: igualet que estic estava"). En tarbener es diuen "de sa", contràriament al que succeïx a voltes en els refranys o en les frases fetes, o ocasionalment a Mallorca en expressions del tipus "Blanc com la neu", "Garrida com el sol" o "Nets com les flors" (que a Tàrbena no serien possibles), en les quals l'article literari té un valor intensiu molt important com a element ponderatiu d'una qualitat. N'hi ha excepcions com "Fi com el pensament", potser és una referència a un conte popular, "Quedar com l'home [de] la tela" o "Com la pera en lo tabat", que conserva l'article literari arcaic "lo", per "el". En canvi, hi ha algunes expressions que ometen l'article personal ("Córrer més que Meló", "Ser més burro que Tacó"), perquè reproduïxen la manera de dir general valenciana sense adaptar al parlar local. En canvi, d'altres el presenten amb tota normalitat (com ara, "Més lladre que en Tona", "Més perdut que en Capeta").

Per altra banda, presenten amb tota naturalitat una sèrie de paraules que no es diuen en el parlar de cada dia: (1) Perquè no són del nostre subdialecte, en aquest cas seria una mostra del caràcter compartit de la fraseologia, en aquest cas per una comunitat de parla més gran que l'àmbit local, com és el valencià general. Ja que, si bé hi ha molts exemples de formes lèxiques representatives de la parla local (com **asbardar** 'albardar', **corneta** 'mussol', **Coresma** 'Quaresma', **ensense** 'sense', **guiterra**, **setorrar** 'soterrar', **tesso** 'tes', **xoliguer** 'soriguer'), trobem formes

estranyes com **titot** (a Tàrbena es diu "endià"), o fins i tot castellanismes més enllà dels habituals (com **sano**, per "matasanos", o **vago)**. (2) Perquè ja han desaparegut o quasi es desconeixen (a voltes perquè pertanyen a contextos poc habituals). En aquest cas es tracta a voltes de veritables fòssils lingüístics, de gran interés. Així, trobem paraules com: **Almànguera** 'ungüent que conté òxid de ferro, de color rogenc' (DCVB) (aquesta paraula presenta una forma mallorquinitzant). **Balze** (de "bàlzem", versió popular de la forma culta "bàlsam"), no referit a una substància o beguda aromàtica, sinó a una 'cosa que dóna consol' (DCVB), com és l'aigua fresca en el fort de la calor o quan un té molta de set: encara que d'una porrona, l'aigua pot ser un bàlze(m). **Caspell**, és una coca de pasta prima, adornada per damunt, segons els pobles amb fruits secs, panses o cigrons. **Feladís** (per "filadís", és un 'tipus de seda de qualitat inferior, rebuig' (DCVB), la similitud amb el sentit d^irritat' deu vindre del fet que no es fàcil de separar del capoll). **Fus** 'barreta de fusta redona, lleugerament cònica que es fa servir per a tòrcer el fil i per a enrotllar-lo quan es fila a mà' (DCVB). **Clos** (participi del verb **cloure** 'tancar', que es conserva residualment), les sabates closes són, per tant, unes sabates que no es poden calçar. **Fusany** 'fus que serveix per a engirar els budells quan es fa l'embotit'. **Gamboix** (variant de "cambuix"), 'cobricap de tela fina que duien els infants per tenir el cap dret' (DCVB), una llei de caroteta, que es rentava i s'emmidonava amb molta cura, i per al qual hi havia un posador especial fet de fang perquè s'hi mantinguera ben tes. **Farjana**, en tarbener equival a 'grossa'; en català general un "bon jan" és un "bé-ho-farem", i és paraula derivada del nom francés Jean. **Pota** (a Tàrbena es distingia la **pota**, 'peu dur, externament corni, dels bòvids i èquids' (DCVB), de la **pata**, 'peu i cama dels animals en general'). **Setorrar** (versió tarbenera de "soterrar", o siga, 'enterrar', seguint el model de "secorrar"). **Silicrossi** és un 'tipus de carabassa llarga i prima' (DCVB). **Tabac** 'cistelleta' (per a posar-hi pa, costurer), solia ser una obra delicada. **Tió** 'tronquet per a ser cremat o per a fer llum: teia'. **Trinquet** 'pal més proper a la proa d'una galera (embarcació de vela i rem)' (DCVB). **Xeringa** (paraula patrimonial, ino el castellanisme "jeringuilla"!).

Les expressions moltes voltes reflectixen una societat tradicional, cada volta més reculada. Els referents són l'espai i la manera de viure anteriors a la industrialització, que també com més va més estranys són per a les noves generacions. D'aquí que siga molt manifest el contacte amb la naturalesa, com podem veure de la riquesa de referències a les plantes silveres (bracera, cama-roja, espart, gamó, llepassa, llitsó, margalló, ruda, veça), o a les activitats tradicionals, bé siguen agrícoles o d'explotació dels recursos naturals, bé siguen domèstiques (asbardar, bresca, canyís, cerndre, fus, fusany, morca, pota, rella, sedàs), els menjars tradicionals (arrop, caspell, frito). Per cert, observeu la quantitat de referències que hi ha del porc, un animal antigament de presència quotidiana: molt mal considerat, a pesar dels beneficis que se'n treien. També s'esvaïx la comprensió de les al·lusions a elements religiosos (patena) o de determinades festes o rituals que ja no es practiquen (Coresma, el Rosari de l'Aurora: a Tàrbena es perdé el cant del rosari ja a la primeria del segle XX, en canvi en pobles veïns com Callosa d'en Sarrià, Polop, Sella o Murla té molta vigència encara). En altres ocasions, s'hi al·ludixen determinats personatges, sovint desconeguts pels parlants. Així trobem dos personatges literaris del cicle de l'èpica carolíngia: Quirinel·lo, el protagonista d'un romanç tradicional (el nom castellà és "Gerineldo") i Roldan, protagonista d'un poema èpic francés del segle XII (en francés, "Roland"; en català,

"Rotlà"), vinculat de manera insospitada al món llegendari de la Marina a partir d'una de les versions de la llegenda de l'origen de sa penya des Bacallar a partir del Puigcampana. Són citats alguns bandolers valencians, com en Francesc Navarro "Camot" de Xàtiva (primeria del segle XIX) o en Pep de la Tona de Pedreguer (finals del segle XIX). O alguns esportistes (com el corredor Meló, que no es sap ben bé d'on era). O un fet històric comarcal, com és el segrest per pirates barbarescos d'una part dels calpins en el segle XVII, cosa que motivà un rescat molt costós ("Costar més que sa presa de Calp").

En aquest sentit, la fraseologia es pot considerar com un element conservador del parlar, a voltes antiquat, més propi de les velles generacions; a l'actualitat es creen noves locucions, sovint difoses pels mitjans de comunicació de masses, que fan recular les antigues. Com ara, entre dir que algú està "com la pera en lo tabac", a dir que està "de puta mare" hi ha enmig tot un món.

I no cal dir que la fraseologia pot ser també un reflex de la comunitat que les fa servir, de manera que només poden entendre's en aqueix lloc, perquè retreuen succeïts, situacions, llocs i personatges d'aqueix lloc. No són les més freqüents, per això les hem recopilades amb molta més estima, perquè són idiomatismes fraseològics del nostre poble. Ens referim a les expressions "Brut com sa cova d'en Nardo", paradigma d'un habitatge molt deixat, l'habitatge d'aquest personatge; "Tindre es cap més dur que sa Penya Bèrnia"; "Gelar-se com sa gata de Bijauca"; "Condir més que es ballar d'en Jaume" (?); "Acabar com es ball d'en Parra" (potser la versió local de l'expressió valenciana "Acabar com el ball de Torrent") o "Més negre (/més lluent) que sant Vicent", referit a una imatge d'aquest sant que hi havia en una casa, molt ennegrida pel fum, perquè estava en una capella oberta devora la fornal.

1. Expressions que fan referència a qualitats

Com a bresques (bo).
Com a gamons (carregat).
Com de la nit al dia (diferent).
Com el pare Baptiste (mesclat).
Com el pensament (fi).
Com la pera en lo tabac (òptimament).
Com Maria Fava: igualet que estic estava.
Com s'arrop (dolç).
Com s'èuia (cert).
Com s'èuia (tendre).
Com si la cernguen (referit a la pluja fina).
Com si se l'endugueren es dimonis ([maleit]).
Com un balze (fresc, tranquil).
Com un cep (borratxo).
Com un cul de gos (arrugat).
Com un cul de porc (brut).
Com un llamp ([prim, insignificant]).
Com un pardalet mort a canyades (baldat, cansat).
Com un pixat (referit a l'aigua calenta).
Com un salnitre (salat).
Com un sucre (dolç).
Com un tabac de roses ([sa, bonic]).

Com un tel de ceba (prim).
Com un titot (roig, estufat).
Com un trinquet de galera (alt).
Com una bassa d'oli (tranquil).
Com una guiterra en un setorrar (que no s'hi escau).
Com una puça (menut).

2. Expressions comparatives ponderatives

Més agarrat que un xotis.
Més agre que un ferro.
Més amarg que una bracera.
Més animal que es burros que asbarden.
Més blanc que sa calç.
Més blanc que sa paret.
Més bo que es pa.
Més borratxo que en Cadira.
Més bovo com una col.
Més brut que ses aranyes.
Més brut que ses gallines.
Més brut que sa Cova d'en Nardo.
Més brut que un sedàs.
Més brut que un porc.
Més burro que Tacó.
Més calent que un all.
Més calent que un rabosot.
Més condemnat que una pota de burro.
Més conegut (/roín) que sa ruda.
Més content que un gat amb dos rates.
Més croixit que una melva.
Més curt que un llitsó.
Més dret que un fus.
Més dret que un fusany.
Més dur que un cantal.
Més dur que sa Penya Bèrnia (referit al cap).
Més dur que un caspell.
Més eixut que un espardenyot.
Més eixut que un espart.
Més eixut que una taronja ensense suc.
Més encés que un misto.
Més enfadós que sa boira [terrera].
Més ert que un cullerot.
Més ert que un gamboix.
Més ert que un misto.
Més ert que un ciri.
Més ert (/tesso) que un silicrossi.
Més espés que sa morca.
Més fals que un duro sevillà.
Més fart que una llémena.
Més flac que un canyís.
Més flac que un gos.
Més fresc que una cama-roja.
Més fresc que una rosa.

Més gelat que un poll.
Més gelat que una mona.
Més golós que ses cabres.
Més gord que un porc.
Més gord que una jana (/farjana).
Més gord que un sac.
Més gos que un portal.
Més gran que ses persones.
Més groc que es safrà.
Més groc que un pet.
Més guapo (/guapa) que un sol.
Més inflat que una bóta.
Més inflat que una ceba.
Més listo que sa fam.
Més loco que un cabàs de gats.
Més lladre que en Tona.
Més llarg que un dia ensense pa.
Més llarg que una Coresma.
Més lleig que un pecat.
Més malalt que un gos.
Més mentirós que un "sano".
Més moll que un llitsó.
Més mudat que un margalló.
Més negre que es carbó.
Més negre que sa sutja.
Més negre (/més lluent) que sant Vicent.
Més negre que un cul de paella
Més negre que un moro.
Més negre que un tió.
Més net que un espill.
Més net que un coral.
Més net que una patena.
Més pelat que ses rates (referit a la pobresa).
Més pelat que un cuc (referit al fred).
Més perdut que en Capeta.
Més pobre que una rata.
Més puta que ses gallines.
Més ras que un espill (referit al cel).
Més ras que un ull de peix (referit al cel).
Més roig que una magrana.
Més roig que un perdigot.
Més roig que una tomaca.
Més roig que s'almànguera.
Més roín que sa merda.
Més roín (/bord) que ses veces.
Més ruat que un cul de gos.
Més ruat que una pansa.
Més sa que un peix.
Més sec que un espart.
Més sec que un os.
Més sord que una lloma.
Més sord que una maça.
Més templat que un orgue.
Més torpe que una rella.

Més torpe que una nit fosca.
Més tesso que un garrot.
Més tesso que un Quirinel·lo .
Més tranquil que la Guerra (es pronuncia "gu[é]rra").
Més vago que sa jaqueta d'un guàrdia.
Més valent que s'espasa de Roldan.
Més vell que sa sarna.
Més vell que es cagar aponnat.
Més verd que una fulla.
Més viu com una centella.

3. Expressions que fan referència a accions

Adormir-se com es algeps.
Acabar com el Rosari de l'Aurora (acabar malament).
Acabar com es ball d'en Parra (acabar malament).
Apegar-se com ses llepasses.
Agradar més que es frito.
Cantar com es àngels (cantar afinat, bé).
Condir més que es ballar d'en Jaume.
Córrer com un gamo.
Córrer més que Meló.
Córrer més que sa xeringa de l'hospital.
Costar més que sa presa de Calp.
Créixer com s'arròs.
Dir-ne unes com a sabates closes (parlar sense trellat).
Discurrir menos que una formiga.
Donar més faena que un bou (/porc) solt.
Donar més faena que un porc dins d'un regat.
Durar menos que de Nadal a sant Esteve.
Durar més que un cul de morter [dins d'un bancal].
Enganyar com [a] un caragol.
Enrotllar-se com una persiana.
Enrotllar-se com ses serps.
Fer com s'haqueta del retor [: quan ja estava ensenyadeta es va morir].
Fer uns ulls com un xoliguer (obrir molt els ulls).
Fer uns ulls com una corneta (obrir molt els ulls).
Fer-se com un bou (maleit).
Fer-se com un dromedari (maleit).
Fer-se com un feladís (maleit).
Fer-se com un toro (maleit).
Fugir com el dimoni [de] la creu.
Gelar-se com sa gata de Bijauca.
Menjar més que sa gangrena.
Menjar més que una revolta de riu.
Parar com una lloca (arrupit, acovardit).
Parlar com un home (parlar amb molt de trellat).
Parlar més que alenar.
Passar més fam que un mestre d'escola.
Patir més que "san Amaro".
Quedar com l'home [de] la tela (/ la tissa) (quedar malament).
Quedar com un porc (quedar malament).
Recordar com un somni.
Tractar com un porc (tractar malament).

Tindre més llana per esquilar que un borrego sevillà.
Tindre més memòria que un gos flac.
Tindre una veu com un barranc.
Treballar com un negre.
Valdre més que ses pessetes.

[GAMBOIX]
Xiqueta coberta amb un gamboix, ben emmidonat i ben ert

[SANT CRISTÒFOL]
Es diu que sant Cristòfol era "més gran que ses persones", un gegant

[GAMÓ]
"Carregat com a gamons", una locució inspirada de la naturalesa

[BÈRNIA]
"Més dur que sa Penya Bèrnia". ¿Les muntanyes són cabudes com les persones?